

F.M. de Noord

DE LAND- EN TUINBOUW IN DE GEMEENTE RIJSBERGEN

Interne Nota nr. 260

L5
260A

September 1981

Landbouw-Economisch Instituut
Afd. Structuuronderzoek

2173565

INHOUD

	Blz.
INLEIDING	5
1. AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN	7
1.1 Aantal bedrijven	7
1.2 De oppervlakte cultuurgrond	8
1.3 De produktieomvang	9
1.4 Leeftijd van de bedrijfshoofden	11
1.5 Verkaveling	12
2. BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN	13
2.1 Grondgebruik en produktie	13
2.2 De bedrijfstypen	15
2.3 De rundveehouderij	16
2.4 De tuinbouw	18
2.5 De intensieve veehouderij	21
2.6 De akkerbouw	23
3. SAMENVATTING	25
SLOTOPMERKINGEN	29
BIJLAGEN	32

INLEIDING

Het gebied Rijsbergen-Zundert neemt in agrarisch opzicht een wat aparte plaats in de provincie Noord-Brabant in. Met name de relatief grote omvang van de werkgelegenheid in de land- en tuinbouw is er opvallend. Ook bedrijfsstructureel gezien wijkt Rijsbergen-Zundert af van het gemiddelde Brabantse beeld. Een en ander is voor de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in Noord-Brabant aanleiding geweest het Landbouw-Economisch Instituut te verzoeken een onderzoek naar de land- en tuinbouw in dit gebied ten zuidwesten van Breda in te stellen. De bedoeling was inzicht te krijgen in de structuur van de land- en tuinbouw en in de ontwikkelingstendenties.

Dit onderzoek is in twee etappes uitgevoerd. In de eerste plaats heeft het LEI in het kader van een - ten behoeve van de in voorbereiding zijnde ruilverkaveling Zundert 1) - op te stellen landbouwstructuuradvies op verzoek van de Landinrichtingsdienst een onderzoek naar de sociaal-economische ontwikkeling van de land- en tuinbouw in het ruilverkavelingsgebied ingesteld. De resultaten zijn neergelegd in een sociaal-economische verkenning 2).

In aansluiting hierop is voor de gemeente Rijsbergen aanvullend onderzoek verricht waarvan in voorliggende interne nota verslag wordt gedaan. De hierin geschetste ontwikkelingen hebben betrekking op de periode 1972-1979 en zijn gebaseerd op een aantal gemeentelijke gegevens uit de meitelling van deze jaren.

Deze nota omvat een drietal hoofdstukken. In het eerste wordt ingegaan op een aantal agrarisch-structurele aspecten zoals het aantal bedrijven, de oppervlakte cultuurgrond, de productieomvang, de verkaveling, enz. In hoofdstuk 2 wordt aandacht besteed aan enkele aspecten van de bedrijfsstructuur. Hierbij komen achtereenvolgens o.a. het grondgebruik, de bedrijfstypen en de verschillende produktietakken aan de orde. Het laatste hoofdstuk geeft een beknopte samenvatting.

-
- 1) Het gebied van deze ruilverkaveling valt grotendeels samen met de gelijknamige gemeente.
  - 2) Ir. P.J. Rijk: Zundert, sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied ten zuidwesten van Breda.

1. AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van een aantal aspecten een indruk gegeven van de huidige situatie in de land- en tuinbouw in de gemeente Rijsbergen en van de ontwikkeling in de afgelopen jaren. De hiervoor en voor het volgende hoofdstuk verzamelde gegevens hebben betrekking op alle geregistreerden, voor zover de omvang van hun agrarische bedrijf 10 sbe 1) of meer bedroeg, en op de cultuurgrond die zij in gebruik hebben (dus ook grond die buiten de gemeente is gelegen). Daarentegen is het grondgebruik in de gemeente van erbuiten wonenden niet in de gegevens opgenomen.

1.1 Aantal bedrijven

Van de geregistreerde bedrijven vormen de hoofdberoepsbedrijven de belangrijkste categorie (zie tabel 1.1). Hierop is het bedrijfshoofd voor zijn bestaan hoofdzakelijk (en in vele gevallen uitsluitend) afhankelijk van het eigen agrarische bedrijf. Bij de andere categorie (de nevenbedrijven) is dat niet het geval.

Tabel 1.1 Bedrijven met 10 of meer sbe naar beroepsgroep

	Aantal bedrijven		Ha cultuurgrond	
	1972	1979	1972	1979
Hoofdberoepsbedrijven	295	255	2481	2338
Nevenbedrijven	102	77	181	198
Totaal	397	332	2662	2536

In de periode 1972-1979 is het aandeel van de hoofdberoepsbedrijven toegenomen van 74 tot 77%. Deze groep had in laatstgenoemd jaar ca. 92% van de totale geregistreerde oppervlakte cultuurgrond in gebruik, in 1972 nog iets meer (ca. 93%).

Het aantal hoofdberoepsbedrijven is de afgelopen jaren met gemiddeld 2,1% per jaar gedaald, hetgeen aanmerkelijk sneller was dan in Zundert (1,4% per jaar tussen 1973 en 1978). Dit tempo ligt tevens boven het afnemingspercentage voor Noord-Brabant (1,9%), doch beneden het landelijke gemiddelde (2,4%).

Het aantal nevenbedrijven is sinds 1972 sterker gedaald dan het aantal hoofdberoepsbedrijven. Desondanks is de bij eerstgenoemde groep in gebruik zijnde oppervlakte cultuurgrond de laatste

1) Zie bijlage 1.

jaren echter met bijna 10% toegenomen (zie tabel 1.1). Toch hebben de nevenbedrijven die in 1979 23% van alle geregistreerden omvatten, slechts ca. 8% van het totale geregistreerde areaal cultuurgrond in gebruik. De nevenbedrijven zijn in Rijsbergen duidelijk minder belangrijk dan in het aangrenzende Zundert (1978: 39% van alle geregistreerden en 17% van de cultuurgrond).

1.2 De oppervlakte cultuurgrond

Tussen 1972 en 1979 is de oppervlakte cultuurgrond afgenomen met 126 ha tot 2536 ha. Dit betekent een gemiddeld verlies van 0,7% per jaar. Het aantal hoofdberoepsbedrijven is aanmerkelijk sterker afgenomen dan de oppervlakte cultuurgrond, zodat de gemiddelde bedrijfsoppervlakte sinds 1972 met ruim 0,75 ha toenam tot 9,2 ha in 1979.

Tabel 1.2 De oppervlakte van de hoofdberoepsbedrijven

	Aantal bedrijven		Percentage bedrijven		Index 1979 (1972=100)
	1972	1979	1972	1979	
Tot 5 ha 1)	96	88	32	35	92
5-10 ha	104	72	35	28	69
10-15 ha	49	45	17	18	92
15-20 ha	32	29	11	11	91
20 ha en meer	14	21	5	8	150
Totaal	295	255	100	100	86

1) Inclusief zonder cultuurgrond.

Vooral in de oppervlakteklasse van 5-10 ha is het aantal bedrijven verminderd. Hierdoor is deze nu minder sterk vertegenwoordigd dan de klasse tot 5 ha. Dit houdt verband met het relatief veel voorkomen van meer intensieve bedrijfsrichtingen (intensieve veehouderij, boomkwekerij en glastuinbouw) in de laagste oppervlakteklasse. Sinds 1972 is voorts alleen het aantal grote bedrijven (20 ha of meer) toegenomen. Toch is de oppervlaktestructuur de laatste jaren maar weinig verbeterd. In 1979 had nog 63% van de hoofdberoepsbedrijven minder dan 10 ha in gebruik, in 1972 67%.

De nevenbedrijven hebben in het algemeen aanzienlijk minder cultuurgrond in gebruik, in 1979 gemiddeld ca. 2,6 ha. Door de sterke vermindering van het aantal bedrijven en de toename van het areaal (zie tabel 1.1) zijn de nevenbedrijven sinds 1972 sterk in oppervlakte vergroot; in laatstgenoemd jaar was de gemiddelde bedrijfsgrootte namelijk ca. 1,8 ha.

1.3 De produktieomvang

Hoewel het aantal hoofdberoepsbedrijven sinds 1972 met bijna 14% verminderde, is de totale produktieomvang van deze groep toegenomen met bijna 15% of met gemiddeld ca. 2,0% per jaar. Dit was minder dan het landelijke groeipercentage (2,5%) en slechts ca. de helft van de gemiddelde jaarlijkse toename in Noord-Brabant (3,8%) en in Zundert (4,0% in 1973-1978). De gemiddelde produktieomvang van de hoofdberoepsbedrijven in Rijsbergen is met ca. een derde gestegen van 115 sbe in 1972 naar 152 sbe in 1979 (zie tabel 1.3). Hiermede lag deze evenwel nog aanmerkelijk beneden die in Noord-Brabant (170 sbe) en met name Zundert (198 sbe in 1978) en tevens beneden het landelijk niveau (164 sbe).

Tabel 1.3 De produktieomvang op de hoofdberoepsbedrijven

	1972	1979	Toename in %
Aantal standaardbedrijfseenheden totaal	33838	38794	15
Aantal standaardbedrijfseenheden per bedrijf	115	152	33
Aantal standaardbedrijfseenheden per ha, exclusief intensieve veehouderij	10,3	12,2	18

Van de uitbreiding van de totale produktieomvang op de hoofdberoepsbedrijven heeft ca. 40% plaatsgevonden in de intensieve veehouderij, de rest in de grondgebonden produktie. Bij laatstgenoemde uitbreiding heeft ook intensivering van de produktie een rol gespeeld (zie tabel 1.3).

De bedrijfsomvangsstructuur van de hoofdberoepsbedrijven is aanmerkelijk verbeterd (zie tabel 1.4). Het aantal bedrijven met minder dan 190 sbe is sterk verminderd (van 266 naar 176), het aantal met minstens 190 sbe duidelijk toegenomen (van 29 naar 79). Opmerkelijk is de daling van het aantal bedrijven met 90-130 sbe geweest; hierbij bleef die in de lagere omvangsklassen duidelijk achter.

Ondanks de sterke verbetering van de bedrijfsomvangsstructuur had in 1979 toch nog 46% van de hoofdberoepsbedrijven een omvang kleiner dan 130 sbe (ongeveer de minimumomvang voor een modern bedrijf om voldoende produktieve werkgelegenheid te bieden aan één arbeidskracht); in 1972 lag 51% beneden de toen geldende norm (ca. 110 sbe). In Zundert lag het percentage bedrijven met een omvang beneden 130 sbe in 1978 al lager (41%).

Opmerkelijk is de relatief geringe vermindering van het aantal bedrijven met een omvang beneden 70 sbe alsmede het grote aantal in beide peiljaren. Uit nadere gegevens blijkt echter dat relatief veel van deze bedrijven door een ouder bedrijfshoofd werden geëxploiteerd: in 1979 was 46% van de betreffende bedrijfshoofden 60 jaar of ouder. Het is niet onmogelijk dat in beide jaren een

groot deel van deze bedrijven met minder dan 70 sbe eigenlijk tot de nevenberoepsgroep behoorde.

Tabel 1.4 De hoofdberoepsbedrijven naar produktieomvang

	Aantal bedrijven		Percentage bedrijven		Index 1979 (1972=100)
	1972	1979	1972	1979	
10- 70 sbe	71	56	24	22	79
70- 90 sbe	35	24	12	9	69
90-110 sbe	44	22	15	9	50
110-130 sbe	54	15	18	6	28
130-150 sbe	27	27	9	11	100
150-190 sbe	35	32	12	13	91
190-250 sbe	22	42	8	16	191
250 sbe e.m.	7	37	2	14	529
Totaal	295	255	100	100	86

Op de kleinere bedrijven ligt het accent meer op de tuinbouw dan op de grotere (zie tabel 1.5). Met name op de bedrijven met minder dan 70 sbe is deze bedrijfstak sterk vertegenwoordigd en besloeg er in het laatste peiljaar 57% van de totale produktieomvang. Dit aandeel is op de overige bedrijven aanmerkelijk geringer (27% in 1979), met name op de grotere (150 sbe en meer), en bovendien de afgelopen jaren teruggelopen (32% in 1972). Daarentegen is de positie van de tuinbouw op de in omvang kleinste bedrijven (10-70 sbe) in die periode nog wat versterkt (54% in 1972).

Tabel 1.5 De produktieomvang naar bedrijfstak in 1979

	Aantal bedrijven	Percentage sbe voor			
		akkerbouw	rundveehouderij	int. veehouderij	tuinbouw
10- 50 sbe	36	10	21	6	63
50- 70 sbe	20	13	21	13	52
70- 90 sbe	24	6	36	20	38
90-110 sbe	22	4	37	16	42
110-130 sbe	15	4	37	19	39
130-150 sbe	27	5	37	26	32
150-190 sbe	32	7	49	28	16
190-250 sbe	42	5	40	31	23
250 sbe e.m.	37	4	41	29	26
Totaal	255	5	40	26	29

De rundveehouderij is op de hoofdberoepsbedrijven in de gemeente Rijsbergen de belangrijkste produktietak. Op de bedrijven kleiner dan 130 sbe is de tuinbouw evenwel belangrijker en neemt de intensieve veehouderij een minder grote plaats in dan op de grotere bedrijven. De akkerbouw is alleen op de bedrijven met minder dan 70 sbe van enige betekenis. Binnen deze produktietak is het areaal snijmais van groter belang naarmate de bedrijven groter in omvang zijn.

De nevenbedrijven zijn aanmerkelijk kleiner (gemiddeld 49 sbe in 1979) dan de hoofdberoepsbedrijven, de land- en tuinbouw wordt er echter intensiever bedreven. De intensieve veehouderij is er namelijk van ongeveer gelijke betekenis, maar het verschil in oppervlakte met de hoofdberoepsbedrijven is nog groter dan het verschil in omvang. Het accent ligt bij de nevenbedrijven sterk op de tuinbouw (59% van de totale produktieomvang in 1979); de rundveehouderij leverde er in dat jaar slechts 11%. Eerstgenoemd aandeel is de afgelopen jaren wel afgenomen (in 1972 nog 65%) ten gunste van de overige drie produktierichtingen.

1.4 Leeftijd van de bedrijfshoofden

Ruim de helft van de bedrijfshoofden op hoofdberoepsbedrijven is jonger dan 50 jaar, 16% is 60 jaar of ouder (zie tabel 1.6). Er heeft de afgelopen jaren een sterke veroudering plaatsgehad; in 1972 was namelijk 66% jonger dan 50 en 10% minstens 60 jaar. Een en ander kan duiden op een geringer geworden animo om zelfstandig agrariër te worden, waardoor het abdicerende bedrijfshoofd langer het bedrijf aanhoudt. In 1975 had in Rijsbergen 40% van de bedrijfshoofden van 50 jaar of ouder een opvolger (in 1976 landelijk 36%).

Tussen de leeftijd van het bedrijfshoofd en de omvang van het bedrijf blijkt een duidelijk verband te bestaan.

Tabel 1.6 Bedrijfsomvang en leeftijd van het bedrijfshoofd (1979)

	Aantal bedrij- ven	Perc. bedrijven met een bedrijfshoofd			
		jonger dan 40 jaar	40-50 jaar	50-60 jaar	60 jaar of ouder
10- 70 sbe	56	14	13	27	46
70-110 sbe	46	17	30	39	13
110-150 sbe	42	24	26	43	7
150-190 sbe	32	25	41	28	6
190-250 sbe	42	36	40	24	-
250 sbe e.m.	37	35	35	27	3
Totaal	255	24	29	31	16

Naarmate het bedrijf groter is, is het bedrijfshoofd in het algemeen jonger. Met name het percentage jonger dan 40 jaar neemt dan vrij regelmatig toe, terwijl de bedrijfshoofden van 60 jaar of ouder sterk in betekenis dalen. Voorts zijn de bedrijfshoofden van bedrijven met een meer gemengd bedrijfstype (zie voor een nadere omschrijving van de onderscheiden typen bijlage 1) in het algemeen ouder dan de overige bedrijfshoofden. Zo was in 1979 b.v. 57% van de bedrijfshoofden met een bedrijf van het type "overige landbouwbedrijven" 50 jaar of ouder, terwijl deze leeftijdsgroep bij de "intensieve veehouderijbedrijven" veruit het zwakst was vertegenwoordigd (27%).

Het verband van de leeftijd van het bedrijfshoofd met de bedrijfsoppervlakte is minder duidelijk dan met de bedrijfsomvang. Wel loopt het aandeel van de groep van 60 jaar en ouder sterk terug naarmate de bedrijven meer grond in gebruik hebben, maar het percentage jonger dan 40-jarigen vertoont een grillig verloop.

De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden van de nevenbedrijven verschilt nauwelijks van die van de hoofdberoepsbedrijven. Ook in deze beroepsgroep is sinds 1972 sprake van veroudering, maar beduidend minder sterk dan bij de hoofdberoepers. Het percentage van jonger dan 40 jaar is gedaald van 30 naar 26, dat van 50 jaar of ouder toegenomen van 40 naar 44.

1.5 Verkaveling

In het jaar 1972 zijn hierover geen gegevens verzameld. Uit de gegevens van 1979 blijkt dat zowel het aantal kavels per bedrijf als de gemiddelde kavelgrootte in het algemeen groter is naarmate de hoofdberoepsbedrijven groter in omvang en in oppervlakte zijn; het sterkst is dit verband bij de oppervlakte (zie bijlage 2).

Gemiddeld hebben de hoofdberoepsbedrijven 4,4 kavels die gemiddeld 2,1 ha groot zijn. Naar bedrijfstype komen hierin ook grote verschillen voor. In het algemeen hebben de rundveehouderijbedrijven de meeste (6,2) en de grootste (2,6 ha) kavels, de bedrijven met minstens 60% van de totale produktieomvang uit tuinbouw het kleinste aantal (3,0) en de in oppervlakte kleinste (1,35 ha). Grotendeels zijn deze verschillen toe te schrijven aan de verschillen in bedrijfsoppervlakte. Vandaar ook dat de nevenbedrijven gemiddeld maar 2,1 kavels hebben met een gemiddelde grootte van $1\frac{1}{4}$ ha; 95% heeft minder dan 5 kavels.

Van de 250 hoofdberoepsbedrijven met cultuurgrond in 1979 had ca. 60% minder dan 5 kavels en 7% 10 of meer. Van laatstgenoemde groep (18 bedrijven) behoort ruim driekwart tot de "rundveehouderijbedrijven", heeft ruim viervijfde 15 ha of meer in gebruik en bijna 90% een omvang van 150 sbe of groter. Van de in 1979 tot dit type behorende bedrijven had ruim 60% overigens 5 of meer kavels. Op diverse "rundveehouderijbedrijven" zal de verkaveling dan ook lang niet optimaal zijn voor een zo efficiënt mogelijke bedrijfsvoering (minstens 60% van de grond bij de bedrijfsgebouwen).

2. BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN

In dit hoofdstuk komt de ontwikkeling op bedrijfsniveau aan de orde. Eerst wordt stilgestaan bij de aard en het verloop van het agrarische grondgebruik en van de produktie. Vervolgens worden de verschillende in de gemeente voorkomende bedrijfstypen aan de orde gesteld en ten slotte volgt een beschouwing over de ontwikkelingen in de verschillende bedrijfstakken.

2.1 Grondgebruik en produktie

De hoofdberoepsbedrijven hadden in 1979 ca. twee derde van de cultuurgrond in gebruik als grasland, ruim een vijfde als bouwland en ca. een tiende voor de teelt van tuinbouwgewassen. Op de nevenbedrijven besloeg laatstgenoemde teelt een groter deel van het areaal en was er minder grasland.

Tabel 2.1 Grondgebruik

	Hoofdberoepsbedr.				Nevenbedrijven				Index 1979 alle bedr. (1972=100)
	1972		1979		1972		1979		
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	
Bouwland 1)	311	13	536	23	19	11	44	22	176
Grasland	1870	75	1557	67	100	55	109	55	85
Tuinland	300	12	245	10	62	34	45	23	80
Totaal	2481	100	2338	100	181	100	198	100	95

1) Inclusief braakland.

De oppervlakte cultuurgrond in gebruik als bouwland is de afgelopen 7 jaren sterk toegenomen ten koste van de arealen grasland (maar niet bij de nevenbedrijven) en tuinland. In beide beroepsgroepen komt deze ontwikkeling ten gunste van het bouwland volledig voor rekening van de uitbreiding van de teelt van snijmais. Hierdoor blijkt de vermindering van het de rundveehouderij ter beschikking staande graslandareaal ruimschoots te zijn gecompenseerd (zie tabel 2.2).

De totale agrarische produktieomvang (uitgedrukt in sbe) op de hoofdberoepsbedrijven is in de periode 1972-1979 met 15% of wel met gemiddeld ca. 2% per jaar toegenomen. Hiermee is deze groei geringer dan het landelijke gemiddelde (2,5%) en blijft duidelijk achter bij de gemiddelde groei in de provincie Noord-Brabant (3,8%). De toename heeft in Rijsbergen uitsluitend in de rundvee-

houderij (incl. snijmais) en in de intensieve veehouderij - overigens in nagenoeg gelijke mate - plaatsgehad.

Tabel 2.2 De samenstelling van de produktieomvang

	Aantal sbe		Perc. sbe		Index 1979 (1972=100)
	1972	1979	1972	1979	
Hoofdberoepsbedrijven:					
- rundveehouderij 1)	13467	16837	40	43	125
- tuinbouw	11552	11158	34	29	97
- int. veehouderij	8172	10213	24	26	125
- akkerbouw 2)	647	586	2	2	91
Totaal	33838	38794	100	100	115
Nevenbedrijven	3623	3757	.	.	104
Alle bedrijven	37461	42551	.	.	114

1) Inclusief voedergewassen.

2) Exclusief voedergewassen.

Door deze ontwikkelingen in de laatste jaren is de rundveehouderij in Rijsbergen nog belangrijker geworden en benadert de omvang van de intensieve veehouderij die van de tuinbouw. Ondanks de vermindering van de oppervlakte cultuurgrond is de omvang van de grondgebonden produktie gestegen. Dit is met name het gevolg van een intensivering in de rundveehouderij; het aantal sbe per ha nam voor deze bedrijfstak met 28% toe. Ook in de tuinbouw is sprake van intensivering geweest, maar minder sterk (een vermeerdering van het aantal sbe per ha met 18%). Deze intensivering heeft de teruggang van het areaal tuinbouwgewassen echter niet volledig kunnen opvangen.

Naar oppervlakteklasse vertoont de samenstelling van de produktie grote verschillen (zie bijlage 3). Naarmate de bedrijven meer grond in gebruik hebben is de rundveehouderij er van meer belang; de intensieve veehouderij en met name de tuinbouw dalen dan in betekenis. Op de bedrijven met minder dan 5 ha is laatstgenoemde bedrijfstak veruit de grootste, vanaf 10 ha de rundveehouderij. Voorts is de rundveehouderij zich de afgelopen jaren meer gaan concentreren op de grotere bedrijven (15 ha en meer), de intensieve veehouderij meer op de kleinere en met name op de kleinste (minder dan 5 ha).

In 1979 maakte de produktie op de nevenbedrijven ca. 9% van de totale produktieomvang uit, in 1972 ca. 10%. In beide jaren is de tuinbouw er veruit de belangrijkste produktietak, hoewel er een vermindering heeft plaatsgehad (1972: 65%; 1979: 59%). In laatstgenoemd jaar bestond 26% van de produktie uit intensieve veehouderij, 14% uit rundveehouderij en 1% uit akkerbouw.

2.2 De bedrijfstypen

Op grond van de relatieve betekenis van de diverse produktietakken op de bedrijven is een achttal bedrijfstypen onderscheiden (zie voor een nadere omschrijving hiervan bijlage 1). Bij de hoofdberoepsbedrijven waren in 1979 de "rundveehouderijbedrijven" en de bedrijven met 60% of meer van de totale produktieomvang uit de tuinbouw de belangrijkste groepen met elk 31% van het totale aantal (tabel 2.3). Voorts behoorde 14% ervan tot de "intensieve veehouderijbedrijven" en had de rest (24%) een meer gemengd bedrijfstype. Binnen de groep bedrijven met 60% of meer uit tuinbouw zijn de "opengrondsgroentenbedrijven" veruit de belangrijkste. Voorts is het aantal "boomkwekerijbedrijven" en "glastuinbouwbedrijven" in Rijsbergen zeer beperkt, evenals het aantal "land-/tuinbouwbedrijven".

Tabel 2.3 Hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

	Aantal bedrijven		Perc. bedrijven		Aantal ha per bedr.		Aantal sbe per bedr.	
	1972	1979	1972	1979	1972	1979	1972	1979
Rundveehouderijbedr.	73	79	25	31	13,6	16,1	110	173
Intensieve veeh.bedr.	22	35	8	14	6,0	5,8	156	194
Overige landbouwbedr.	86	51	29	20	10,2	9,2	128	140
Land-/tuinbouwbedr.	27	10	9	4	6,0	7,7	101	119
Opengr.groentenbedr.	47	49	16	19	3,2	3,8	74	83
Boomkwekerijbedrijven	4	6	1	2	6,0	5,8	257	354
Glastuinbouwbedrijven	9	10	3	4	1,4	2,9	177	219
Overige tuinbouwbedr.	27	15	9	6	4,7	4,7	92	106
Totaal	295	255	100	100	8,4	9,2	115	152

Het aantal meer gemengde bedrijven is tussen 1972 en 1979 sterk verminderd en het aantal bedrijven met een meer gespecialiseerd type is toegenomen. Deze ontwikkeling in de richting van meer specialisatie heeft zich zowel in de land- als tuinbouw voorgedaan. Vooral het aantal "intensieve veehouderijbedrijven" is sterk toegenomen; bij dit bedrijfstype heeft gelijktijdig schaalvergroting plaatsgehad, getuige de grotere gemiddelde bedrijfsomvang. Overigens is bij alle bedrijfstypen deze omvang gestegen, met name bij de "rundveehouderijbedrijven" (met 57%). Bij dat type is dit zowel een gevolg van uitbreiding van de bedrijfsoppervlakte (gemiddeld met 18%) als van een intensiever grondgebruik. Bij de "overige landbouwbedrijven" en de "overige tuinbouwbedrijven" was uitsluitend sprake van het laatste; het gemiddelde bedrijfsareaal is er immers gedaald of gelijk gebleven. Op de "opengrondsgroentenbedrijven" is men in de beschouwde periode de grond minder intensief gaan gebruiken; het gemiddelde areaal nam er meer toe (met

19%) dan de gemiddelde productieomvang (met 12%). Dit is voornamelijk een gevolg van de sterke uitbreiding van het bouwland (van 10 tot 35 ha) op deze bedrijven, met name van de snijmaisteelt (van 4 tot 19 ha).

Gemiddeld hebben de "rundveehouderijbedrijven" veruit de grootste oppervlakte cultuurgrond bij gebruik. Alle overige bedrijfstypen bezitten een kleiner gebied, met name de "overige landbouwbedrijven" die gemiddelde uit. Opmerkelijk is het geringe gebiedsrelatief aantal van de "opengrondsgroentenbedrijven" die bovendien de kleinste gemiddelde productieomvang hebben. In 1979 had een ook slechts 18% van deze bedrijven een omvang die bij moderne bedrijfsvoering voldoende produktieve werkgelegenheid aan één arbeidskracht bood (ca. 130 sbe) tegenover 53% van de "overige landbouwbedrijven", 68% van de "rundveehouderijbedrijven" en 74% van de "intensieve veehouderijbedrijven". Deze situatie is in de afgelopen 7 jaren alleen bij de "rundveehouderijbedrijven" gunstiger geworden (55% met minstens 110 sbe in 1972).

Bij de nevenbedrijven worden naar verhouding aanmerkelijk minder "rundveehouderijbedrijven" (10% in 1979) en "overige landbouwbedrijven" (9%) aangetroffen dan bij de hoofdberoepsbedrijven (zie tabel 2.3). "Landbouwbedrijven" komen er niet voor (ook in 1972 niet), "intensieve veehouderijbedrijven" wat meer (19%), "opengrondsgroentenbedrijven" (26%) en "boomkvekerijbedrijven" (16%) aanzienlijk meer dan in de hoofdberoepsgroep. Sinds 1972 is het aantal nevenbedrijven met de bedrijfstypen "intensieve veehouderij" en "boomkvekerij" bijna verdubbeld, bij de meeste overige bedrijfstypen is dit aantal flink gedaald. In 1979 behoorde twee derde van de 18 "boomkvekerijbedrijven" tot de nevenberoepsgroep (waarschijnlijk is hier de handel in boomkvekerijprodukten belangrijker dan de boomteelt of begint men op kleine schaal met boomteelt waardoor dit nog niet het hoofdmiddel van bestaan kan zijn).

2.3 De rundveehouderij

Deze in Rijsbergen belangrijkste bedrijfstak met 43% van de totale productieomvang van de hoofdberoepsbedrijven in 1979 staan naast het grasland ook snijmaïs en voederbieten ten dienste. Sinds 1972 heeft dit totale grondgebruik ten dienste van de rundveehouderij, ondanks een vermindering van het graslandareaal met ca. 17%, er een groter beslag op de cultuurgrond gelegd (van ruim 82 tot ca. 85%). Voorts wordt de rundveehouderij op relatief minder hoofdberoepsbedrijven uitgeoefend (van 75% tot 64%). Bij de melkveehouderij is deze concentratie nog sterker geweest; in 1972 had 64% van de hoofdberoepsbedrijven melkvee, in 1979 was dit bij een grotere melkveestapel teruggelopen tot 43%.

Het aantal melk- en kalfkoeien is in de afgelopen 7 jaren met ruim een kwart uitgebreid, terwijl het aantal bedrijven met melkvee met ruim 40% is afgenomen (zie tabel 2.4). Hierdoor is het gemiddelde aantal stuks melkvee per hoofdberoepsbedrijf ruim verdub-

beld (van 18 tot 39). De mestveestapel, in 1979 op ca. een kwart van de hoofdberoepsbedrijven met rundvee aanwezig, is nog sterker uitgebreid (ruim verdrievoudigd) dan de melkveestapel. De jongveestapel is er in omvang gelijk gebleven, zodat de gemiddelde jongveebezetting is gedaald van 102 tot 80.

Tabel 2.4 Rundveehouderij op hoofdberoepsbedrijven

	1972	1979	Index 1979 (1972=100)
Aantal bedrijven met melkvee	189	109	58
Totaalaantal melkkoeien	3349	4272	128
Aantal melkkoeien per bedrijf	18	39	221
Totaalaantal stuks jongvee	3426	3429	100
Aantal stuks jongvee per 100 melkkoeien	102	80	78
Aantal bedrijven met mestvee	34	41	121
Totaalaantal stuks mestvee	247	794	321
Aantal stuks mestvee per bedrijf	7,3	19,4	266
Totaalaantal grootveeëenheden (g.v.e.)	4998	6293	126
Aantal ha voedergewassen 1)	2049	1989	97
Aantal g.v.e. per ha voedergewassen 1)	2,44	3,16	130

1) Grasland + snijmais + voederbieten.

Door bovengenoemde ontwikkelingen binnen de rundveehouderij is het aantal grootveeëenheden met ruim een kwart toegenomen. Hier- tegenover stond een vermindering van het areaal voedergewassen met 3%. In de afgelopen jaren is de gemiddelde veedichtheid ca. 30% zwaarder geworden, van 2,44 tot 3,16 g.v.e. per ha voedergewassen. Ten dele werd dit mogelijk door een uitbreiding van de gemiddelde oppervlakte voedergewassen op de bedrijven met grootvee. Daarnaast is het grondgebruik geïntensiveerd. Hiertoe kan ook de uitbreiding van de snijmaisteelt (met 265 ha) worden gerekend. Deze heeft im- mers op de hoofdberoepsbedrijven niet alleen de oppervlakte granen doen dalen (met 47 ha), maar ook het graslandareaal. De cultuur- grond is er namelijk met 143 ha verminderd, het grasland echter met 313 ha. Daarnaast is ook het graslandgebruik ongetwijfeld in- tensiever geworden.

In de afgelopen 7 jaren is het aantal hoofdberoepsbedrijven met minder dan 30 melkkoeien sterk afgenomen en dat met 40 of meer aanzienlijk gestegen. Toch heeft in 1979 nog 26% van de hoofdbe- roepsbedrijven met melkvee minder dan 20 stuks en 17% 20 tot 30. In dat jaar waren voorts op ruim 45% van deze bedrijven minstens 40 melkkoeien aanwezig (in 1972 nog maar op 4%). Dit kan worden beschouwd als het aantal dat één man met gebruikmaking van moderne technieken (ligboxenstal, doorloopmelkstal, e.d.) onder gunstige cultuurtechnische omstandigheden kan verzorgen. Hoeveel van deze

bedrijven een ligboxenstal hebben is niet beschikbaar. Wel kan worden gesteld dat de moderne stallambouw een grote stimulans tot de uitbreiding van de melkveestapel is geweest. En dit verband dient tevens de komst van de melkvee te worden vermeld, waardoor deze ontwikkeling ongetwijfeld nog is bestaand.

De laatste jaren heeft het meer in de rundveehouderij een verdere specialisatie plaatsgehad. Het aandeel van de "rundveehouderijbedrijven" in zowel de totale melk- als jongveestapel is toegenomen, vooral bij het melkvee. Bij beide rassensoorten is dit gegaan ten koste van het aandeel van de "overige landbouwbedrijven". In 1979 werd 80% van de melkveestapel (in 1972 ruim 50%) en 62% van het jongvee (in 1972 bijna 50%) op de hoofdberoepsbedrijven gehouden op "rundveehouderijbedrijven". Deze hielden toen 46% van de mestveestapel tegen nog 58% in 1972. Sinds dat jaar is de mestveehouderij naar de "intensieve veehouderijbedrijven" verschoven (van 13 naar 22% van de totale mestveestapel).

Op de nevenbedrijven is de rundveehouderij van weinig betekenis. In 1979 maakte deze 14% van de totale produktieomvang uit (in 1972 11%) en werd op 35% van de bedrijven uitgeoefend. Ook in absolute zin is de omvang van de rundveehouderij in de laatste jaren toegenomen (met ca. een derde) doordat het aantal stuks jongvee en mestvee nagenoeg is verdubbeld. Voorts is men meer snijmais gaan telen (3 ha in 1972, 31 ha in 1979). De voedichtheid is aanmerkelijk lager (1,34 g.v.e. per ha voedergewassen) dan op de hoofdberoepsbedrijven (3,16) en de afgelopen jaren verminderd (1,49 in 1972). Eén en ander duidt er op dat de uitbreiding van het snijmais-areaal grotendeels niet op het eigen bedrijf is aangewend (verkoop op stam aan hoofdberoepsbedrijven).

2.4 De tuinbouw

Na de rundveehouderij is op de hoofdberoepsbedrijven in Rijsbergen de tuinbouw de belangrijkste produktietak met 29% van de totale produktieomvang in 1979. De afgelopen jaren is deze tak overigens wel in betekenis gedaald (in 1972 nog 34% van de omvang), in absolute zin echter nauwelijks (met ruim 3%). De totale produktieomvang op de hoofdberoepsbedrijven daarentegen is met 15% toegenomen (zie tabel 2.2).

Deze ontwikkeling in de tuinbouw is gepaard gegaan met een daling van het aantal bedrijven met minstens 60% tuinbouw (van 87 tot 70), welke uitsluitend bij het meest gemengde type ervan ("overige tuinbouwbedrijven") is opgetreden. Bij het nog meer gemengde bedrijfstype ("land-/tuinbouwbedrijven") was deze daling overigens nog sterker (zie tabel 2.3).

Het produktieaandeel van de tuinbouwbedrijven is toegenomen van 68 tot 83% met binnen deze groep een duidelijke verschuiving naar het type waar door slechts één tak van tuinbouw minstens 60% van de totale produktieomvang wordt geleverd. Met name op de "boomkwekerijbedrijven", maar ook op de "glas- en kas- en serre- en plantentuinbouwbedrijven" is

de omvang van de tuinbouwproductie toegenomen. Hierdoor werd in 1979 op de respectievelijk 6 en 10 tot laatstgenoemde typen behorende bedrijven reeds bijna een vijfde van de totale omvang van de tuinbouw op de hoofdberoepsbedrijven voortgebracht. Ook de tuinbouw op de "opengrondsgroentenbedrijven", de omvangrijkste groep tuinbouwbedrijven (49 van de 70 in 1979), is zowel in absolute als relatieve zin uitgebreid, zij het in mindere mate. Het gemiddelde areaal tuinbouw per bedrijf is er echter niet vergroot (beide jaren ca. 2,3 ha), de gemiddelde omvang van de tuinbouw wel (in 1972 en 1979 resp. 70 en 75 sbe per bedrijf); derhalve een intensivering van de tuinbouw bij dit bedrijfstype.

Tabel 2.5 De tuinbouwproductie naar bedrijfstype (hoofdberoepsbedrijven)

	Aantal sbe		Perc. sbe		Index 1979 (1972=100)
	1972	1979	1972	1979	
Landbouwbedrijven	2350	1335	20	12	57
Land-/tuinbouwbedrijven	1391	593	12	5	43
Opengrondsgroentenbedr.	3301	3654	28	33	111
Boomkwekerijbedrijven	1010	2120	9	19	210
Glastuinbouwbedrijven	1590	2118	14	19	133
Overige tuinbouwbedr.	1910	1338	17	12	70
Totaal	11552	11158	100	100	97

Het totale areaal tuinbouwgewassen op hoofdberoepsbedrijven is de afgelopen 7 jaren met ca. 18% verminderd tot 245 ha, d.i. 11% van de oppervlakte cultuurgrond in 1979. In dat jaar was hiervan 64% in gebruik bij bedrijven met een meer gespecialiseerd tuinbouwbedrijfstype ("opengrondsgroenten-", boomkwekerij-" en "glas-tuinbouwbedrijven"), in 1972 nog aanmerkelijk minder (47%). Ook deze ontwikkeling wijst op een toenemende specialisering in de tuinbouwsector.

Slechts 2% van het tuinbouwareaal lag in 1979 onder glas. Van deze bijna 6 ha (sinds 1972 niet gewijzigd) wordt het overgrote deel (92% in 1979) beteeld met groenten. In de afgelopen jaren is hierbij de teelt onder warm glas sterk uitgebreid (van 10 tot 56%), die onder koud glas met bijna 60% ingekrompen.

In de opengrondstuinbouw is de groenteteelt veruit het belangrijkste met 83% van de totale oppervlakte in 1979. Voorts was toen 13% beteeld met boomkwekerijgewassen en 2% met respectievelijk pit- en steenvruchten en kleinfruit. Sinds 1972 is uitsluitend het areaal boomkwekerijgewassen uitgebreid. De oppervlakten pit- en steenvruchten en kleinfruit zijn zeer sterk gereduceerd, de oppervlakte groenten is met 17% verminderd.

Tabel 2.6 Tuinbouw open grond naar bedrijfstype (hoofdberoepsbedrijven)

	Totale opp. tuinbouw open grond in ha 1)		Oppervlakte opengrondstuinbouw (ha) met				boom- kwekerij- gewassen 1)			
	1972	1979	groenten 1)		pit- en steen- vruchten 1)		kleinfruit 1)			
			1972	1979	1972	1979	1972	1979		
Rundveehouderijbedr.	10	5	8	5	-	0	1	-	0	-
Int. veehouderijbedr.	2	6	2	6	-	-	0	-	-	-
Overige landbouwbedr.	54	29	43	26	4	1	7	1	-	2
Land-/tuinbouwbedr.	43	19	35	19	4	0	5	0	1	-
Opengr.groentenbedr.	110	116	101	114	2	2	7	1	-	-
Boomkwekerijbedrijven	19	25	2	-	6	-	0	0	11	25
Glastuinbouwbedrijven	7	11	7	8	-	2	0	0	-	1
Overige tuinbouwbedr.	49	28	43	22	0	-	6	2	-	4
Totaal	294	240	240	200	17	5	26	4	11	32

1) Door afrondingen komen er zowel vertikaal als horizontaal kleine verschillen in de sommeringen voor.

In de afgelopen jaren is de opengrondsgroententeelt zich meer gaan concentreren op de "opengrondsgroentenbedrijven". Ondanks deze specialisering kwam in 1979 toch nog, naar areaal gerekend, 18% van deze teelt op landbouwbedrijven voor, 11% op "overige tuinbouwbedrijven" en 10% op "land-/tuinbouwbedrijven". Ook de "glastuinbouwbedrijven" hadden toen gemiddeld nog ruim 1 ha opengrondstuinbouw.

In de boomkwekerij is de sterke uitbreiding van het areaal niet gepaard gegaan met verdere specialisering. Wel hadden de "boomkwekerijbedrijven" in 1979 vrijwel geen andere opengrondsteelten meer, maar bijna een vijfde van het areaal boomkwekerijgewassen werd toen op bedrijven van een ander type aangetroffen (in 1972 nog slechts 6%). Met name bij de "overige tuinbouwbedrijven" komt deze teelt nu relatief veel voor met ca. een zevende van hun oppervlakte tuinbouw open grond in 1979 (geleidelijke overgang naar het meer gespecialiseerde type).

Op de nevenbedrijven komt naar verhouding meer tuinland voor (23% in 1970) dan op de hoofdberoepsbedrijven (11%). Bij de produktieomvang is dit verschil nog aanzienlijk groter; bij de nevenbedrijven leverde deze bedrijfstak in 1979 namelijk 59% van de totale produktieomvang tegenover 29% op de hoofdberoepsbedrijven. Dit blijkt voornamelijk een gevolg te zijn van relatief meer boomteelt en minder groenten in de open grond op de nevenbedrijven. Deze verschillen deden zich overigens in 1972 nog vrijwel niet voor. Na dat jaar is het areaal groenten open grond er verminderd van 49 tot 27 ha, terwijl de boomteelt groeide van 2 tot ruim 15 ha en nu een derde van het totale tuinbouwareaal uitmaakt (op de hoofdberoepsbedrijven 13%). Het is niet uitgesloten dat diverse nevenbedrijven met boomteelt tot deze beroepsgroep behoren omdat de handel in boomkwekerijprodukten het bedrijfshoofd meer tijd kost dan het agrarische bedrijf.

Bovengenoemde ontwikkeling in de boomteelt op de nevenbedrijven kan diverse oorzaken hebben gehad. Enkele hiervan zijn:

- a. overgang van hoofdberoepsbedrijven met boomteelt naar de nevenberoepsgroep door een toename van het handelsgedeelte;
- b. vestiging van bedrijven met boomteelt die nog niet groot genoeg zijn om een bestaansbasis te bieden, door voornamelijk jonge personen die daarom tijdelijk het hoofdberoep buiten hun agrarische bedrijf uitoefenen;
- c. uitbreiding van de oppervlakte boomkwekerijgewassen op bestaande nevenbedrijven zonder dat een overgang naar de hoofdberoepsgroep het gevolg hiervan is geweest.

2.5 De intensieve veehouderij

Op de hoofdberoepsbedrijven is deze bedrijfstak in de afgelopen 7 jaren in betekenis toegenomen en besloeg in 1979 ruim een kwart van de totale produktieomvang (zie tabel 2.2). De uitbreiding vond plaats in de varkenshouderij en de legpluimveehouderij;

het aantal mestkalveren en slachtkuikens is afgenomen. Beide laatstgenoemde diersoorten komen overigens slechts op zeer weinig bedrijven voor, maar wel in grote eenheden.

Tabel 2.7 De intensieve veehouderij op de hoofdberoepsbedrijven

	Aantal bedrijven met		Totaalaantal dieren			Gem. aantal dieren per bedr. met	
	1972	1979	1972	1979	index 1979 (1972=100)	1972	1979
Mestvarkens	133	91	13334	18740	141	100	206
Fokvarkens	85	64	2943	3967	135	35	62
Mestkalveren	10	6	2051	1598	78	205	266
Leghennen	24	13	85400	135400	159	3560	10400
Slachtkuikens	6	4	102500	70500	69	17080	17600

Ook de legpluimveehouderij wordt op weinig hoofdberoepsbedrijven aangetroffen. Sinds 1972 is dit aantal bovendien nagenoeg gehalveerd. De eenheden zijn in die periode evenwel nog aanmerkelijk vergroot.

De varkenshouderij is veruit het belangrijkste onderdeel van de intensieve veehouderij in Rijsbergen. In 1979 werd hierdoor ca. driekwart van de totale omvang van deze produktietak geleverd. Hoewel de mesterij op meer bedrijven wordt uitgeoefend dan de fokkerij, is het laatste onderdeel er qua omvang van meer betekenis. Door de grotere uitbreiding van de mestvarkensstapel is dit verschil de afgelopen jaren kleiner geworden. Naast deze ontwikkeling heeft ook de relatief grotere daling van het aantal varkensmesters ertoe bijgedragen dat de in de periode 1972-1979 opgetreden vergroting in de mesterij sterker is geweest dan in de fokkerij. Deze ontwikkeling naar grotere eenheden is in beide onderdelen enerzijds het gevolg van een sterke afname van het aantal bedrijven met weinig dieren en anderzijds van een sterke vermeerdering van het aantal met veel dieren (mesterij: vanaf 200; fokkerij: vanaf 60). Toch had in 1979 nog bijna de helft van de bedrijven met mestvarkens minder dan 100 stuks tegenover 36% met minstens 200. In de fokkerij was de situatie gunstiger. Van de bedrijven met fokvarkens in dat jaar had 34% er minder dan 40, 41% 40 tot 80 en 25% 80 of meer.

De intensieve veehouderij maakte in 1979 op 35 hoofdberoepsbedrijven of 14% van het totale aantal minstens 60% van de totale produktieomvang uit, in 1972 nog maar op 22 of 8% van het totaal. In die periode is de intensieve veehouderij zich aanzienlijk meer gaan concentreren op dit bedrijfstype. Deze specialisering binnen deze bedrijfstak is daarnaast een gevolg van de vermindering van de omvang van de intensieve veehouderij op de meer gemengde bedrijven.

Tabel 2.8 Produktieomvang intensieve veehouderij naar bedrijfstype

	Aantal sbe			Perc. sbe	
	1972	1979	index 1979 (1972=100)	1972	1979
Rundveehouderijbedr.	729	1195	164	9	12
Int. veehouderijbedr.	2846	5684	200	35	56
Overige landbouwbedr.	3757	2938	78	46	29
Land-/tuinbouwbedr.	617	242	39	7	2
Tuinbouwbedrijven	223	154	69	3	1
Totaal	8172	10213	125	100	100

Opmerkelijk is de groei van de omvang van de intensieve veehouderij op de "rundveehouderijbedrijven", hoewel achterblijvend bij die in de rundveerichting (met 77%). Voorts is de intensieve veehouderij het sterkst in omvang toegenomen op de bedrijven met minder dan 5 ha cultuurgrond (met ca. 60%). Hierdoor was in 1970 ca. 35% van de produktieomvang in deze bedrijfstak afkomstig van deze bedrijven tegenover ca. 26% in 1972. Ook naar leeftijd van het bedrijfshoofd komen verschillen in groei van de intensieve veehouderij voor. Deze produktieuitbreiding heeft namelijk vooral plaatsgehad op bedrijven met een jong bedrijfshoofd (jonger dan 30 jaar) en met één van 50 tot 55 jaar. Relatief veel van eerstgenoemde leeftijdsklasse (29% tegen 14% van het totaal in 1979) - die veelal na 1972 zelfstandig is geworden - hebben een "intensief veehouderijbedrijf". De uitbreiding bij laatstgenoemde leeftijdsklasse zou verband kunnen houden met de toetreding van een opvolger.

Op de nevenbedrijven is de intensieve veehouderij met 26% van de totale produktieomvang in 1979 naar verhouding even belangrijk als op de hoofdberoepsbedrijven. Voorts is ook hier zowel de omvang (met ca. 20%) als de betekenis ervan (22% in 1972) toegenomen. Gemiddeld is de omvang van deze bedrijfstak (ca. 13 sbe per bedrijf in 1979) aanmerkelijk kleiner dan bij de hoofdberoepsbedrijven (40 sbe). Sinds 1972 is de schaalvergroting er evenwel sterker geweest (60% versus 45% toename van de gemiddelde omvang van de intensieve veehouderij per bedrijf), met name in de varkensfokkerij.

2.6 De akkerbouw

In 1979 besloeg deze bedrijfstak 22% van de totale oppervlakte op de hoofdberoepsbedrijven en leverde er toen 5% van de totale produktie. Qua omvang is de akkerbouw de afgelopen jaren met ca. 70% toegenomen bij een vrijwel even sterke areaalsuitbreiding. Deze ontwikkeling komt geheel voor rekening van de uitbreiding van

de teelt van snijmais (van 161 ha in 1972 tot 426 ha in 1979 of ruim 80% van het bouwlandareaal). In Rijsbergen staat het bouwland derhalve voor het overgrote deel in dienst van de rundveehouderij. De overige akkerbouwgewassen zijn in oppervlakte teruggelopen, met name de granen (van ca. 70 ha in 1972 tot ruim 20 ha in 1979).

In 1979 hadden 198 hoofdberoepsbedrijven, d.i. ruim driekwart van het totaal, gemiddeld 2,65 ha bouwland. De grootste eenheden akkerbouw komen voor op de "rundveehouderijbedrijven" (in 1979 gemiddeld 3,62 ha en voor 96% beteeld met snijmais). Op de "overige landbouwbedrijven" en op de "intensieve veehouderijbedrijven" besloeg laatstgenoemde teelt ca. driekwart van het bouwlandareaal (gemiddeld resp. 2,73 ha en 3,00 ha in 1979). Ruim een derde van de totale oppervlakte snijmais op de hoofdberoepsbedrijven werd in 1979 geteeld op bedrijven van één van beide laatstgenoemde bedrijfstypen, ruim 55% op "rundveehouderijbedrijven". Op de "intensieve veehouderijbedrijven" zal met name de noodzaak van de verwerking van (het grootste deel van) de geproduceerde mest binnen het bedrijf de omvang van de snijmaisteelt bepalen. De geringe veedichtheid op deze bedrijven (1,77 g.v.e. per ha voedergewassen in 1979) duidt aan dat veel van de daar geteelde snijmais ten goede komt aan andere bedrijven (met een dichte veebezetting per eenheid voedergewassen).

Op de nevenbedrijven was de oppervlakte bouwland in 1979 van ongeveer dezelfde relatieve betekenis als op de hoofdberoepsbedrijven; de gemiddelde oppervlakte was er toen echter aanmerkelijk kleiner (0,98 ha per bedrijf met akkerbouw). Ook hier is snijmais het belangrijkste gewas en besloeg in 1979 bijna driekwart van het bouwland. Sinds 1972 is deze teelt er sterk uitgebreid, nl. van 3 tot 31 ha. Deze uitbreiding zal, gezien de geringe veedichtheid (1,34 g.v.e. per ha voedergewassen), grotendeels niet op het eigen bedrijf worden aangewend.

3. SAMENVATTING

In dit hoofdstuk wordt nog eens in het kort weergegeven welke ontwikkelingen zich in de periode 1972-1979 in de land- en tuinbouw hebben voorgedaan in de gemeente Rijsbergen.

Bedrijven

In 1979 waren in Rijsbergen 255 hoofdberoepsbedrijven en 77 nevenbedrijven geregistreerd. Laatstgenoemde beroepsgroep is er daarmee duidelijk minder sterk vertegenwoordigd dan in het aangrenzende Zundert (39% van alle geregistreerden in 1978). Bovendien is het aantal nevenbedrijven er sterker gedaald dan het aantal hoofdberoepsbedrijven. Bij de hoofdberoepsbedrijven bedroeg de daling in de afgelopen 7 jaren gemiddeld 2,1% per jaar, is daarmee achtergebleven bij die in Nederland (2,4%), maar was nog iets hoger dan de daling in Noord-Brabant (1,9%).

Cultuurgrond en bedrijfsgroottestructuur

De oppervlakte cultuurgrond is tussen 1972 en 1979 met gemiddeld 0,7% per jaar afgenomen, op de hoofdberoepsbedrijven met 0,8%. Door de relatief sterkere vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven is hun gemiddelde oppervlakte in genoemde periode met ruim driekwart ha toegenomen tot 9,2 ha.

Ruim een derde van de hoofdberoepsbedrijven had in 1979 minder dan 5 ha in gebruik. Hiervan behoorde 40% tot de "opengrondsgroentenbedrijven" en 20% tot de "intensieve veehouderijbedrijven". Overigens is het aantal bedrijven met deze bedrijfsgrootte sinds 1972 maar weinig gedaald. De vermindering van het aantal hoofdberoepsbedrijven in die periode is voornamelijk bij de klasse van 5-10 ha opgetreden (met ca. 30%); alleen de bedrijven met 20 ha of meer cultuurgrond zijn toen in aantal toegenomen.

Ondanks de sterke vermindering van het aantal nevenbedrijven is hun totale oppervlakte cultuurgrond tussen 1972 en 1979 met ca. 10% toegenomen, hun gemiddelde oppervlakte van 1,8 tot 2,6 ha. Ook qua grondgebruik is deze beroepsgroep in Rijsbergen duidelijk minder belangrijk dan in Zundert (resp. 8 en 17% van de totale geregistreerde cultuurgrond).

Verkaveling

In 1979 bedroeg het gemiddelde aantal kavels 3,9 per bedrijf, hun gemiddelde oppervlakte 2 ha. De hoofdberoepsbedrijven hadden

meer (gemiddeld 4,4), maar in het algemeen slechts weinig grotere kavels (2,1 ha).

Grondgebruik

Ongeveer twee derde van de cultuurgrond is in gebruik als grasland, 23% als bouwland en 11% als tuinland. De hoofdberoepsbedrijven hebben naar verhouding meer grasland en minder tuinland dan de nevenbedrijven. In 1979 was ruim 80% van het bouwland op de hoofdberoepsbedrijven beteeld met snijmais; op de "rundveehouderijbedrijven" reeds 96%, op de "intensieve veehouderijbedrijven" 78%. Laatstgenoemd gewas is er de afgelopen 7 jaren met ca. 265 ha uitgebreid tot 426 ha in 1979, het grasland evenwel met ca. 17% en de oppervlakte tuinbouw met ca. 18% afgenomen. Bij de nevenbedrijven was laatstgenoemde daling groter (ruim een kwart), is het grasland vrijwel niet in oppervlakte gewijzigd en nam het areaal snijmais toe van 3 naar 31 ha.

Productie

Het productiepatroon van de agrarische sector in Rijsbergen is zeer gevarieerd met de rundveehouderij als belangrijkste tak (41% van de totale productieomvang in 1979, bij toerekening van de voedergewassen). Voorts werd toen 31% geleverd door de tuinbouw, 26% door de intensieve veehouderij en 2% door de akkerbouw (excl. voedergewassen). Op de nevenbedrijven is het aandeel van de tuinbouw aanzienlijk groter (50%), dat van de rundveehouderij beïdend geringer (14%).

De totale agrarische productieomvang is tussen 1972 en 1979 met 14% toegenomen, op de hoofdberoepsbedrijven in meerdere mate (15%) dan op de nevenbedrijven (4%). Bij beide beroepsgroepen vond deze uitbreiding zowel in de rundveehouderij als in de intensieve veehouderij plaats, bij de hoofdberoepsbedrijven in vrijwel gelijke mate (met ca. een kwart). Daartegenover stond een afname van de tuinbouw. In 1979 werd ca. 9% van de totale agrarische productieomvang geleverd door de nevenbedrijven. In de diverse produktietakken bedroeg hun aandeel toen: tuinbouw: 17%, intensieve veehouderij: 9%, akkerbouw: 6%, rundveehouderij: 3%.

Bedrijfstype

Het gevarieerde productiepatroon in Rijsbergen komt ook tot uitdrukking in de verscheidenheid van bedrijfstypen (gebaseerd op de verhouding van de diverse produktietakken in de totale bedrijfsomvang). Zo is ruim 30% van de hoofdberoepsbedrijven in 1979 voornamelijk gericht op de rundveehouderij, ca. 20% voornamelijk op de teelt van groenten in de open grond, ca. 14% voornamelijk op de

intensieve veehouderij en 6% voornamelijk op de boomteelt of tuinbouw onder glas. De overige bedrijven (ca. 30%) hebben een meer gemengd karakter.

In de afgelopen 7 jaren is uitsluitend laatstgenoemde minder gespecialiseerde groep bedrijven in aantal gedaald (met ca. 46%). Daartegenover stond een vermeerdering van het aantal "intensieve veehouderijbedrijven" met ca. 60%, terwijl het aantal voornamelijk op de rundveehouderij gerichte bedrijven met ruim 8% toenam.

- De rundveehouderij

Tegenover een toeneming van de omvang van de rundveehouderij in Rijsbergen tussen 1972 en 1979 stond een geringe daling van het grondgebruik voor deze bedrijfstak. De vermindering van de oppervlakte grasland werd niet geheel gecompenseerd door de uitbreiding van de snijmaisteelt. Dit duidt op een intensivering van de rundveehouderij, wat tot uiting komt in een stijging van de veedichtheid met ca. 30% tot bijna 3,2 grootveeëenheden (g.v.e.) per ha voedergewassen op de hoofdberoepsbedrijven in 1979. Op de voornamelijk op de rundveehouderij gerichte bedrijven lag dit cijfer nog hoger (3,65 g.v.e.). Voor alle geregistreerden in 1979 gold een veedichtheid van ruim 3 g.v.e., duidelijk boven het provinciale en het landelijke gemiddelde (in 1978 beide 2,68 g.v.e.).

- De tuinbouw

Binnen deze bedrijfstak is de produktie zich sinds 1972 meer gaan concentreren op de meer gespecialiseerde bedrijven; in 1979 werd daar ca. 70% van de totale omvang van de tuinbouw aangetroffen (51% in 1972). In beide jaren werd ca. 6 ha tuinbouwgewassen onder glas geteeld. Het areaal opengrondstuinbouw is de afgelopen jaren met 70 ha ingekrompen. Dit ging gepaard met een sterke verschuiving naar de boomteelt (toename van 14 tot 47 ha) ten koste van alle andere teelten.

- De intensieve veehouderij

Deze bedrijfstak is de laatste jaren flink in omvang uitgebreid, op de hoofdberoepsbedrijven met ca. een kwart, op de nevenbedrijven met ca. een vijfde. In 1979 bestond zij voor ca. 75% uit varkenshouderij. Binnen dit onderdeel is de fokkerij qua omvang belangrijker dan de mesterij, op de hoofdberoepsbedrijven in minder sterke mate dan op de nevenbedrijven. Sinds 1972 zijn de eenheden in beide takken aanmerkelijk groter geworden, met name in de mesterij op de hoofdberoepsbedrijven (ruime verdubbeling tegenover een toename met rond de 70% in de fokkerij op de hoofdberoepsbedrijven alsmede in beide takken op de nevenbedrijven). Gemiddeld hadden de betreffende hoofdberoepsbedrijven in 1979 ruim 200 mestvarkens, de nevenbedrijven 100. Voor de fokvarkens bedroeg het gemiddelde aantal van deze diersoort toen respectievelijk 62 en 29 stuks.

- De akkerbouw

Ruim een vijfde van de totale oppervlakte cultuurgrond was in 1979 beteeld met akkerbouwgewassen. Omdat ruim 80% hiervan werd ingenomen door de teelt van snijmais die geheel ten dienste van de rundveehouderij staat, kwam in dat jaar slechts 1,4% van de totale agrarische produktieomvang voort uit de akkerbouw, op de nevenbedrijven nog iets minder (1,0%). In de afgelopen 7 jaren is het bouwlandareaal excl. snijmais met ca. een derde ingekrompen, de teelt van granen en voederbieten zelfs met ca. twee derde.

SLOTOPMERKINGEN

De land- en tuinbouw in Rijsbergen vertoont een zeer gevarieerd beeld. Het accent ligt er op de rundveehouderij. Tuinbouw en intensieve veehouderij zijn er van ongeveer gelijke betekenis.

Om een redelijk inkomen te kunnen verwerven en niet op de algemene inkomensontwikkeling achter te geraken zijn vele bedrijven in het recente verleden de produktie gaan intensiveren. Hierdoor zijn de intensieve veehouderij, de rundveehouderij en de boomteelt in omvang toegenomen. Bij de overige tuinbouw en de akkerbouw was sprake van een daling, zowel in omvang als in areaal. Een uitzondering hierop vormt de teelt van snijmais die sterk werd uitgebreid, hetgeen de rundveehouderij ten goede is gekomen.

In het algemeen zullen deze ontwikkelingen zich in de naaste toekomst voortzetten. Daarbij zal het aantal hoofdberoepsbedrijven, gezien de relatief oude leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden in 1979 en het afnemende opvolgingspercentage in het verleden, een wat sterkere vermindering te zien geven dan in de periode 1972-1979. Hierdoor zal een versterkte overgang van hoofd- naar nevenberoeps-groep plaatsvinden en een vergeleken met het recente verleden minder sterke afname van het aantal nevenbedrijven. Door genoemde overgang naar de nevenberoepsgroep zal het aandeel van de rustende agrariërs hierin toenemen en daarmee de gemiddelde bedrijfsoppervlakte. Dit laatste zal tevens het geval zijn bij de hoofdberoepsbedrijven, aangezien mag worden aangenomen dat het in het verleden opgetreden jaarlijkse verlies aan cultuurgrond zich in de toekomst niet zal wijzigen. Op grond van deze veronderstellingen zullen er in 1990 in Rijsbergen nog ca. 200 hoofdberoepsbedrijven met ca. 2140 ha cultuurgrond (gemiddeld 10,7 ha) zijn geregistreerd alsmede ca. 45 nevenbedrijven met gemiddeld ca. 3,75 ha grond in gebruik of ca. 170 ha in totaal.

De toekomstige ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven zal met name een afname van het aantal bedrijven met 5-15 ha cultuurgrond betekenen. Voorts zal de ontwikkeling van het aantal kleinere bedrijven (tot 5 ha) vooral worden bepaald door de toekomstmogelijkheden van de "opengrondsgroentenbedrijven" (40% van deze grootteklasse behoorde in 1979 tot dit bedrijfstype) en de "intensieve veehouderijbedrijven" (20%), alsmede door de gezien de tendens in het recente verleden niet onwaarschijnlijke uitbreiding van de boomteelt in de toekomst.

Gezien de noodzaak van grotere eenheden in de toekomst ten einde een aanvaardbaar inkomen te kunnen (blijven) verwerven, zal de specialisering en intensivering, ook al door de beperkte mogelijkheden van uitbreiding van de bedrijfsoppervlakte, doorgaan en zal het aantal bedrijven met een meer gemengd karakter verder afnemen. Met name bedrijven met een melkveeëenheid van minder dan 20 à 25 stuks zullen het moeilijk krijgen. Naar verwachting zal de

omvang van de rundveehouderij dan ook minder sterk kunnen toenemen dan in het recente verleden, mede door de geringere uitbreidingskansen voor de teelt van snijmais.

Over de toekomstige groei van de omvang van de intensieve veehouderij valt weinig te zeggen. Onder invloed van diverse factoren (hinderwet, mestafzet, verzadigingsgraad van de consumptie, enz.) zal deze toename minder sterk zijn dan in de afgelopen 7 jaren. Waarschijnlijk zal de akkerbouw nog verder in omvang teruglopen. Voor de tuinbouw daarentegen wordt een ombuiging van de recentelijke lichte daling van de omvang in een groei verwacht. Hieraan zal naast de te verwachten uitbreiding van de teelt van boomkwekerijgewassen ook een intensivering binnen de reeds aanwezige tuinbouw een bijdrage leveren. Bij de ontwikkeling in de boomteelt in Rijsbergen zal de ligging t.o.v. het boomteeltcentrum Zundert van invloed kunnen zijn (voorbeeldwerking, overloop).

Bovengeschetste ontwikkelingen gedurende de eerstkomende tien jaren zullen zeker niet zonder grote problemen verlopen, gezien hun afhankelijkheid van verschillende factoren. Daarom zal voor de belangrijkste toekomstige onderdelen van de land- en tuinbouw in de gemeente Rijsbergen, t.w. rundveehouderij, tuinbouw (boomteelt) en intensieve veehouderij, een aantal knelpunten worden aangegeven die zich daarbij zullen kunnen voordoen. Deze knelpunten zijn:

- a. een verdere ontwikkeling van de rundveehouderij behoeft een relatief grote oppervlakte cultuurgrond. In verband met de te verwachten uitbreiding van de boomteelt zullen zich hierbij problemen kunnen voordoen als gevolg van concurrentie op de grondmarkt. Voor beide sectoren zal de mogelijkheid tot vergroting van de oppervlakte dan ook beperkt zijn, hetgeen een verdere intensivering noodzakelijk maakt in combinatie met een zo efficiënt mogelijke bedrijfsvoering. Of de rundveehouderij gezien de hoge veedichtheid (3,16 g.v.e. per ha voedergewassen in 1979) nog verder geïntensiveerd kan worden moet worden betwijfeld;
- b. voor een efficiënte bedrijfsvoering in de rundveehouderij dient de grond zoveel mogelijk bij elkaar en zo dicht mogelijk bij de bedrijfsgebouwen te zijn gelegen. Hierbij moet tevens rekening worden gehouden met aan de bodemgeschiktheid te stellen eisen. Het gemiddelde aantal kavels per bedrijf is in Rijsbergen nogal hoog (4,4 in 1979) bij een gemiddelde kavelsgrootte van slechts ruim 2 ha. Vele "rundveehouderijbedrijven" waar hiervoor minstens 60% van het areaal bij de bedrijfsgebouwen dient te liggen, zullen zonder ruilverkaveling in de toekomst niet efficiënt genoeg kunnen werken en produceren;
- c. ook voor de boomteelt dient de grond aaneengesloten te liggen en liefst dicht bij huis (i.v.m. beregening, mechanisatie en transport). Met name bij deze teelt speelt een geschikte bodemgesteldheid een belangrijke rol. De aanwezigheid van matig vochtige, goed doorlatende zandgronden met een redelijk vruchtbare humeuze deklaag zal de toekomstige ontwikkeling

- van de boomteelt in Rijsbergen in belangrijke mate bepalen. Hierbij behoort vestiging vanuit het aangrenzende Zundert (b.v. van zoons van boomkwekers met meer dan één opvolger) tot de reële mogelijkheden;
- d. bij de ontwikkeling van de intensieve veehouderij is in de eerste plaats van belang dat er bij huis voldoende grond (ca. 2 ha) voor de noodzakelijke bedrijfsgebouwen is gelegen. Ook het kunnen kwijtraken van de mest speelt een niet onbelangrijke rol. Gemiddeld beschikken de in deze produktierichting gespecialiseerde bedrijven over 5,8 ha cultuurgrond. Vergroting hiervan zal gezien de gelijkgerichte behoefte bij de rundveehouderij en de boomteelt moeilijk zo niet onmogelijk zijn. Voor de afzet van de mest wordt men dus steeds meer afhankelijk van bedrijven met behoefte aan mest. Door de vrij geringe uitbreidingsmogelijkheden van de snijmaisteelt in Rijsbergen zal steeds meer mest buiten de naaste omgeving moeten worden afgezet (meer kosten voor transport, enz.). Doordat ook in deze bedrijfstak steeds grotere eenheden noodzakelijk zijn voor verwerving van een inkomen, zullen bovendien met name de meer in de intensieve veehouderij gespecialiseerde bedrijven steeds vaker problemen met de Hinderwet kunnen krijgen.

Bijlage 1. Toelichting op enkele veel gebruikte termen

1. Standaardbedrijfseenheden

Standaardbedrijfseenheden zijn een maat voor de economische betekenis van agrarische bedrijfstakken op basis van de benodigde inzet van arbeid, grond en kapitaal. Ook de omvang van een agrarisch bedrijf of bedrijfsonderdeel wordt in standaardbedrijfseenheden (sbe) uitgedrukt.

Per gewas of dier worden de volgende normen gehanteerd:

	Sbe per ha		Sbe per dier
Grasland	1,0	Melkkoeien	2,5
Snijmais	3,5	Jongvee	0,7
Suikerbieten	6,5	Mestvee	0,7
Aardappelen	6,0	Mestkalveren	0,4
Granen	2,5	Mestvarkens	0,18
Aardbeien open grond	42	Opfokzeugen	0,18
Overige groenten open grond (gemiddeld)	17	Fokzeugen	1,4
Boomkwekerijgewassen:		Leghennen (100 stuks)	1,3
bos- en haagplantsoen	70	Slachtkuikens (1000 st.)	3,5
laan-/park-/vruchtbomen	42		
rozenstruiken	75		
sierconiferen	90		
Overige sierheesters en klimplanten	140		
Vaste planten open grond	140		
Boomkwekerijgewassen en vaste planten onder glas	740		
Potplanten onder glas	950		
Aardbeien onder glas	355		
Groenten onder koud glas (gemiddeld)	250		
Groenten onder warm glas (gemiddeld)	300		
Champignons	2500		

2. Bedrijfstypen

Voor de indeling in bedrijfstypen is per bedrijf het aantal standaardbedrijfseenheden (sbe) berekend voor de diverse produktietakken en onderdelen daarvan. Op grond van het voor deze takken c.q. onderdelen gevonden percentage zijn de bedrijven ingedeeld in "bedrijfstypen". Hierbij zijn onderscheiden:

A. Landbouwbedrijven:

1. Rundveehouderijbedrijven: 60% of meer van de totale produktieomvang van deze bedrijven bestaat uit rundveehouderij.
2. Intensieve veehouderijbedrijven: 60% of meer van de totale produktieomvang van deze bedrijven bestaat uit intensieve veehouderij.
3. Overige landbouwbedrijven: op deze bedrijven komt 60% of meer van de totale produktieomvang uit de akkerbouw, rundveehouderij en intensieve veehouderij te zamen.

B. 4. Land-/tuinbouwbedrijven: minstens 40% maar minder dan 60% van de totale produktieomvang komt op deze bedrijven voor rekening van zowel de landbouw als de tuinbouw.

C. Tuinbouwbedrijven:

5. Opengrondsgroentenbedrijven: 60% of meer van de totale produktieomvang van deze bedrijven bestaat uit groenten open grond.
6. Boomkwekerijbedrijven: op deze bedrijven wordt 60% of meer van de totale produktieomvang geleverd door de boomkwekerij.
7. Glastuinbouwbedrijven: de glastuinbouw levert 60% of meer van de totale produktieomvang op deze bedrijven.
8. Overige tuinbouwbedrijven: 60% of meer van de totale produktieomvang komt op deze bedrijven voor rekening van de tuinbouw.

Bijlage 2. Verkaveling hoofdberoepsbedrijven 1979

	Aantal be- drijven met cultuurgrond	Aantal kavels per bedrijf	Gemiddelde kavelgrootte in ha	Perc. bedrijven met				
				1	2 t/m 4	5 t/m 9	10 of meer	kavel(s)
Oppervlakte cultuurgrond in ha	tot 5 5- 10 10- 15 15- 20 20 e.m.	2,3 4,0 5,4 7,3 8,1	1,17 1,83 2,28 2,29 3,18	31 4 7 - -	60 61 35 21 19	9 35 51 52 48	- - 7 27 33	
Produktieomvang in sbe	tot 50 50- 70 70- 90 90-110 110-130 130-150 150-190 190-250 250 e.m.	2,3 2,7 3,7 4,4 3,7 4,8 5,2 5,3 6,4	1,65 1,92 1,67 1,65 1,97 1,87 2,32 2,25 2,56	34 25 - 5 13 15 9 7 6	54 70 77 54 53 33 47 38 28	12 5 18 41 33 48 28 48 43	- - 5 - - 4 16 7 23	
Bedrijfstype	rundveehouderijbedr. int. veehouderijbedr. ov. landbouwbedrijven land-/tuinbouwbedr. opengr. groentenbedr. boomkwekerijbedrijven glastuinbouwbedrijven ov. tuinbouwbedrijven	6,2 3,9 4,4 3,6 3,0 4,0 1,6 3,3	2,60 1,72 2,04 2,13 1,26 1,48 1,78 1,43	4 20 8 10 14 17 50 33	33 47 49 50 76 50 50 33	45 27 39 40 10 33 - 33	18 7 4 - - - - -	
Alle bedrijven	250	4,4	2,11	13	48	32	7	

Bijlage 3. Samenstelling produktieomvang hoofdberoepsbedrijven naar oppervlakte

Oppervlakte- klasse	Produktieomvang in de							
	rundvee- houderij 1)		tuinbouw		intensieve veehouderij		akkerbouw	
	in % van de totale produktieomvang							
	1972	1979	1972	1979	1972	1979	1972	1979
tot 5 ha 2)	6	3	68	61	25	35	1	1
5 - 10 ha	33	29	36	36	29	33	2	2
10 - 15 ha	58	53	15	17	25	29	2	1
15 - 20 ha	73	83	9	2	16	13	2	2
20 ha e.m.	77	90	7	1	13	8	3	1
Totaal	40	43	34	29	24	26	2	2

1) Inclusief snijmais.

2) Inclusief zonder cultuurgrond.